

بررسی علل تشدید روند اسلام‌ستیزی در تاجیکستان

دکتر حسین احمدی^۱، برهان حشمتی^۲

چکیده

تشدید اسلام‌ستیزی در تاجیکستان، اگرچه متأثر از تربیت کمونیستی حاکمان این کشور است، از عوامل خارجی مهمی نیز تأثیر پذیرفته است. نگرانی‌ها از محبوبیت روزافزون نهضت اسلامی تاجیکستان، تلاش دولت دوشنبه برای سوء استفاده از فضای مقابله با داعش و افراطی‌گری برای حذف نهضت اسلامی به عنوان یک گروه میانه رو اسلامی، نبود تمایل هیئت‌حاکمه تاجیکستان به جاری و ساری شدن اسلام اصیل در سبک زندگی مردم این کشور و تحرکات عربستان سعودی و وهابی‌ها، عوامل اصلی پدیده اسلام‌ستیزی در تاجیکستان است؛ اما سیاست روسیه در تاجیکستان نیز که از قرون هجدهم و نوزدهم، اسلام را مانع اصلی استیلای سیاسی و نظامی خود بر آسیای مرکزی می‌دید در تشدید اسلام‌ستیزی در تاجیکستان تأثیر دارد. این نگرش منفی روس‌ها به اسلام در آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان، در زمان تزارها و نظام کمونیستی و دورهٔ پساکمونیسم حفظ شده است. در دورهٔ پسا شوروی، روسیه تنها عامل خارجی تأثیرگذار در آسیای مرکزی نیست و عوامل خارجی دیگری نظیر سیاست‌های آمریکا، رژیم صهیونیستی و مراکز مالی و سیاسی هدایت‌کننده جریان‌های تکفیری در اسلام‌ستیزی در تاجیکستان نیز نقش مهمی دارند.

کلید واژه‌ها: اسلام‌ستیزی، تاجیکستان، نهضت اسلامی، آتئیسم

---

۱. نویسنده مسئول: استادیار تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی. تهران، ایران. Email:ahmadi@iaush.ac.ir

۲. دانش آموخته کارشناسی علوم سیاسی. تهران، ایران. Email: heshmatiborhan@gmail.com

بیان مسئله

روند کنونی اسلام‌ستیزی در تاجیکستان، صرف نظر از برخی تفاوت‌ها و تشابه‌ها، هم‌طراز اسلام‌ستیزی در دوران شوروی است و همچنین با اسلام‌ستیزی هدایت شده از جهان غرب نیز در ارتباط است. در دوره حاکمیت رژیم الحادی کمونیستی، سرکوب مسلمانان تاجیکستان تحت عنوان مقابله با «باسماچیان» پیگیری می‌شد (دانشنامه جهان اسلام، جلد ۱۳۹۴، ص ۱) و فعالان اسلامی این کشور با عبارت باسماچی تحقیر می‌شدند؛ امروزه نیز فعالان اسلامی در تاجیکستان با انگ‌هایی نظیر افراطی و تروریست مورد تحقیر و تهاجم دولتی قرار می‌گیرند.

در دوره شوروی، ریشه‌دار بودن عقاید و پایبندی مردمان آسیای مرکزی از جمله تاجیک‌ها به اسلام به قدری مستحکم بود که نظام سرکوبگر شوروی از سال ۱۹۱۸ تا اوایل دهه ۱۹۳۰ مشغول اقدامات سرکوب‌گرانه علیه مسلمانان آسیای مرکزی بود و طی این سال‌ها تمامی ابزارهای اداری، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و امنیتی خود را علیه اسلام به کار گرفت. گرچه نظام کمونیستی در نهایت توانست خود را بر جوامع تحت حاکمیت اتحاد جماهیر شوروی مسلط سازد، اما عقاید اسلامی همواره در اعماق افکار مردم ماند و حتی سال‌ها قبل از فروپاشی نظام کمونیستی، جریان‌ات اسلامی در منطقه آسیای مرکزی دوباره جوانه زد و شکوفا شد؛ سپس با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، جریان اسلام‌خواهی به عنوان نیرومندترین جریان مردمی و اجتماعی در جمهوری‌های مسلمان‌نشین ظاهر شد. دو دهه پیش از سقوط نهایی نظام کمونیستی، جوانان تاجیکستانی به رهبری سید عبدالله نوری در ۲۰ آوریل ۱۹۷۳ نهضتی اسلامی در وادی و خش تاجیکستان پایه‌گذاری کردند که در آن زمان «سازمان نهضت اسلامی جوانان تاجیکستان» نام گرفت (تاجیکی نیوز، ۲۱ مرداد ۱۳۹۱). فروپاشی شوروی، فرصتی تازه برای جریان‌ات اسلامی تاجیکستان پدید آورد و امید مردم مسلمان این کشور برای احیای عمل به احکام اسلامی در سطوح مختلف زندگی فردی و جمعی مسلمانان تبدیل به حرکتی نیرومند شد.

از زمان ورود اسلام به آسیای مرکزی و از جمله تاجیکستان کنونی در زمان امویان، مردم این سرزمین همانند سایر ممالکی که روزگاری در چارچوب تمدن ایران قرار داشتند، نقش مهمی در شکل‌گیری تمدن اسلامی- ایرانی داشتند. استقرار مرکزیت حکومت سامانی ایران در این سرزمین که با اتکا به تعالیم اسلامی به محور علمی آن دوران تبدیل شده بود، گویای پیوند عمیق مردم تاجیکستان با اسلام است. دل‌بستگی مردم تاجیکستان به اسلام در حدی است که پس از فروپاشی شوروی نیز جریان اسلامی قدرتمندی در این جمهوری شکل گرفت و به علت مقابله دولت تازه تأسیس تاجیکستان با آن، جنگ داخلی در این کشور شروع شد که بنا بر آمارها، ۵۰ هزار نفر قربانی گرفت و نزدیک به یک دهه، کشور را درگیر خود ساخت و میلیاردها دلار به این کشور زیان وارد کرد. تلاش برای سرکوب نهضت اسلامی تاجیکستان از طریق نظامی نتیجه‌ای نداشت و در نهایت با وساطت جمهوری اسلامی ایران و روسیه، صلح میان مخالفان و از جمله نیروهای اسلام‌گرا و دولت لائیک تاجیکستان برقرار شد؛ اما دولت تاجیکستان به جای پایبندی به اهداف قرارداد صلح، آنچه را که در عرصه نظامی نتوانسته بود به دست آورد در قالب دیگر پیگیری کرد.

پرسش اصلی

- چه عوامل داخلی و خارجی باعث تشدید روند اسلام‌ستیزی در تاجیکستان شده است؟

پرسش‌های فرعی

- آیا نگرانی از افزایش محبوبیت حزب نهضت اسلامی دولت را به ستیز با این حزب سوق داد؟
- تأثیر تربیت کمونیستی و آتئیستی رهبران دولت تاجیکستان به ویژه امامعلی رحمان، رئیس‌جمهوری و تأثیر عوامل خارجی نظیر سیاست‌های روسیه و آمریکا

و مراکز قدرت حامی وهابیت در اسلام‌ستیزی دولت تاجیکستان، هر یک به چه میزان است؟

نظام حکومتی سکولار تاجیکستان

به‌رغم تأکید بر دموکراسی و حقوق‌بنیاد بودن نظام سیاسی تاجیکستان در قانون اساسی، در عمل این‌گونه نیست. برای مثال، در بند چهارم قانون «درباره آزادی وجدان و اتحادیه‌های دینی تاجیکستان» نوشته شده است که هیچ‌کس حق ندارد در وجدان و دین اشخاص دخالت کند و هیچ فردی متعهد نیست در خصوص دین و ارزش‌های مذهبی خود به کسی پاسخگو باشد، اما بر اساس سایر مقررات، مدیریت دانشگاه‌ها می‌تواند دخترها را حتی به خاطر داشتن حجاب از دانشگاه اخراج کند (گالینا یونس او، ۲۸ ژوئن ۲۰۱۳).

اصل یکم قانون اساسی جمهوری تاجیکستان، نظام حکومتی این کشور را سکولار، دموکرات، حقوق‌بنیاد و دنیوی تعیین کرده است؛ اما قانون کیفری جمهوری تاجیکستان که در سال ۱۹۹۸ میلادی به تصویب رسیده و از آن زمان به دفعات، مورد اصلاح قرار گرفته است (دریانورد، ۲۸ مرداد ۱۳۹۳)، ابزاری برای سرکوب حقوق شهروندی و سیاسی است. این قانون که انواع مختلف جرائم را ذکر کرده است و در ظاهر، عادی و حقوقی به نظر می‌رسند، منبع اصلی استناد دولت برای انگ زدن و متهم کردن مخالفان در دادگاه‌های تشریفاتی تاجیکستان است. همچنین رئیس‌جمهور تاجیکستان اختیارات گسترده‌ای دارد؛ چنان‌که طی سال ۲۰۱۵ و اوایل ۲۰۱۶ تغییرات مهم قانونی، برای مادام‌العمر کردن قدرت امامعلی رحمان و موروثی کردن قدرت سیاسی در خانواده وی انجام شده و مخالفان ناگزیر به اقامت در خارج از کشور شدند.

میراث کمونیسم؛ لائیسزم و بقایای آتئیسم

با سلطه کمونیسم در تاجیکستان به مدت تقریباً هفتاد سال، این طرز فکر و نیز آتئیسم یعنی بی‌خدایی و نفی دین و به ویژه دین اسلام بر تمامی شئون زندگی حاکم شد. بر اساس نظام آموزش کمونیستی، کودکان در کودکستان‌ها و مدارس، نفی وجود خدا و انکار دین را می‌آموختند. همین وضعیت در دانشگاه‌ها ادامه می‌یافت و کتب علوم انسانی و شعر و ادبیات بر اساس همین اصل یعنی نفی دین و انکار اسلام تداوم می‌یافت؛ به طوری که حتی اهل فکر در تاجیکستان نیز همانند تمامی ممالک تحت حاکمیت شوروی، تربیت ضد دینی و ضد اسلامی می‌دیدند. نویسندگان و شعرا باید کمونیسم را وصف و تجلیل می‌کردند (تاجیکی نیوز، ۳ اسفند ۱۳۹۱).

اکنون نیز گرچه حاکمیت مطلق تفکرات بی‌خدایی و نفی دین در تاجیکستان پس از فروپاشی کمونیسم از بین رفته است، اما با حاکمیت بقایای نظام کمونیستی، منابع فکری موجود از جمله کتب درسی، نه تنها فاقد روح تربیت دینی است، بلکه تلقین‌کننده ارزش‌های لائیک و انکار کننده دین است. حزب حاکم یعنی «حزب دموکرات خلق تاجیکستان» به رهبری امامعلی رحمان که در ۱۰ دسامبر ۱۹۹۴ میلادی تشکیل شده است، بر اساس مرام‌نامه خود، معتقد به نظام حکومتی سکولار است (میرمحمدی، ۷ بهمن ۱۳۹۳).

محمدشریف نبی‌اف، رهبر شعبه حزب نهضت اسلامی در کولاب^۱ می‌گوید همان‌طور که در سیستم شوروی، منصب‌داران برای حفظ منصب خود زیاده‌روی می‌کردند، اکنون نیز مسئولان دولتی و سکولار تاجیکستان هم از روی «همان اصول کار می‌کنند» (آرزوی، ۱۲ مرداد ۱۳۹۰). از همین روست که برخی از محققان مسائل تاجیکستان نیز معتقدند که اساساً جنگ داخلی این کشور ناشی از ناسازگاری میان سه اعتقاد کمونیستی، دموکراسی غربی و اسلام بوده است (Iraj Bashiri, 1996). همچنین به اعتقاد پژوهشگرانی مانند

---

^۱ Kulob

امانوئل کاراجیانس^۱، استاد دانشگاه مقدونیه یونان، رویکرد ارباب مآبانه دولتی به اسلام که در هر پنج کشور آسیای مرکزی مشاهده می‌شود، نشانه بدگمانی شدید رهبران این کشورها به اسلام است و این بدگمانی از عصر شوروی باقی مانده است (کاراجیانس، ۱۳۹۱).

همچنین بر اثر رویکرد غرب‌گرایی در برهه‌هایی که اسلام‌هراسی در غرب اوج می‌گیرد و دولت تاجیکستان نیز می‌خواهد خود را همگام با غرب در به اصطلاح «ارزش‌های عمومی جامعه جهانی از جمله لائیسزم و دموکراسی و مقابله با تروریسم» نشان دهد، اسلام‌ستیزی در این کشور نیز رشد می‌کند. مداخلات آمریکا در افغانستان و آسیای مرکزی پس از واقعه انهدام برج‌های دو قلوی نیویورک در یازده سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی آمریکا و تشکیل ائتلاف ضد تروریسم، یکی از این برهه‌ها بود. دولت تاجیکستان با عضویت در ائتلاف رهبری آمریکا، مناسباتش را با کشورهای غربی گسترش داد و در تاجیکستان که در آسیای مرکزی دولتی نسبتاً معتدل تلقی می‌شد، رویکردی بسیار قاطع‌تر علیه جریان‌های اسلامی اتخاذ کرد (Lena Jonson, 2006).

مصادیق تشدید روند اسلام‌ستیزی در تاجیکستان

قوانین و دستورالعمل‌ها و اقدامات دولتی در تاجیکستان که به عنوان مصادیق اسلام‌ستیزی و حرکت‌های ضد اسلامی تلقی می‌شوند، طی سال‌های گذشته به ویژه از سال ۲۰۱۳ میلادی طیف گسترده‌ای را شامل شدند. البته، اغلب این اقدامات با قانون‌گذاری و تحت عناوین و ظواهر «مطلوب» و حقوقی و قانونی اجرا شده‌اند. علی‌رغم این که امام‌علی رحمان و مقامات دولت تاجیکستان بر پایبندی به اسلام و اخلاق حسنه و پیشرفت معنوی تأکید می‌کنند؛ در عمل با تصویب و اعمال قوانینی که با اجرای احکام اسلام و حفظ نمادهای اسلامی مغایرت دارد، روندی اسلام‌ستیزانه را دنبال می‌کنند. دولت تاجیکستان

¹ Emanuel Karajis

برای آن که اقدام‌های خود را توجیه کند، ژست مقابله با افراط‌گرایی را به خود می‌گیرد. در شرایطی که فشارهای دولتی علیه دین‌داران و فعالان اسلامی در اواخر سال ۲۰۱۵ میلادی و اوایل سال ۲۰۱۶ میلادی در تاجیکستان اوج گرفته بود، امام‌علی رحمان به همراه خانواده‌اش در سفر به عربستان سعودی با استفاده از شرایطی که مقامات سعودی - وهابی فراهم کردند به زیارت خانه خدا رفت و در همین حال، اسلام‌گرایان تاجیکستان فضای رعب و وحشتی که برای آن‌ها در تاجیکستان ایجاد شده بود، بی‌سابقه توصیف می‌کردند.

این، تداوم سیاستی بود که امام‌علی رحمان از ابتدای به قدرت رسیدن در تاجیکستان دنبال می‌کرد. این سیاست، گاه با سرکوب نظامی مخالفان در جنگ داخلی و گاه با انعقاد توافق‌نامه صلح با مخالفان و اسلام‌گرایان و گاه نیز با نقض همان توافق، برای تحکیم لائیسیته در تاجیکستان اجرا شده است. از این رو، در طول بیش از دو دهه گذشته اقدامات اسلام‌ستیزانه دولت تاجیکستان، از بمباران و کشتار و ترور فعالان اسلامی تا ممنوعیت حضور کودکان در مساجد و تراشیدن اجباری ریش مردان را شامل شده است.

تصویب قوانین محدودکننده فعالیت‌ها و شعائر دینی

از سال ۲۰۰۷ میلادی، قانون‌گذاری در زمینه‌هایی که آموزش دینی به کودکان زیر هفت سال، عضویت جوانان در گروه‌های مذهبی، آموزش دین در اماکن خصوصی و سایر فعالیت‌هایی را که به تربیت دینی مربوط می‌شوند، ممنوع و غیرقانونی می‌کرد، آغاز شد (Mission Network News, 11 July 2007).

ممنوعیت حضور کودکان، نوجوانان و جوانان در مساجد

در چهارم آگوست ۲۰۱۱ میلادی، رسانه‌های تاجیکستان اعلام کردند؛ امام‌علی رحمان، رئیس‌جمهور تاجیکستان، قانون مصوب پارلمان تاجیکستان را امضا و ابلاغ کرد که حضور افراد زیر ۱۸ سال در مساجد و دیگر مراکز دینی مانند کلیساها را ممنوع می‌کند. ممنوعیت

ورود کودکان به مساجد و عبادتگاه‌ها، یکی از بندهای قانون «مکلفیت والدین» است. بر اساس این قانون، همان‌طور که پدر و مادرهای تاجیک همچنان وظیفه دارند تا بر فرزندان خود «نام‌های مناسب» بگذارند و آن‌ها را از نوشیدن الکل، سیگار و مصرف مواد مخدر بر حذر دارند، باید از حضور فرزندان خود تا هجده سالگی در مساجد و سایر مراکز دینی جلوگیری کنند (دویچه‌وله، ۴ آگوست ۲۰۱۱).

محدودیت در تحصیلات طلاب دینی در خارج از تاجیکستان

مجلس تاجیکستان در ماه می ۲۰۱۱ میلادی، تغییراتی را در قانون «آزادی وجدان و اتحادیه‌های دینی» تصویب کرد که بر مبنای آن، شهروندان تنها پس از انجام تحصیلات دینی ابتدایی در کشور و با اجازه کمیته دین و وزارت معارف حق دارند در دانشگاه‌ها و مدارس دینی خارجی تحصیل کنند. عبدالرحیم خالقیاف، رئیس کمیته امور دینی تاجیکستان که روز ۲۵ می ۲۰۱۱ پیش‌نویس اصلاح قانون «آزادی وجدان و اتحادیه‌های دینی» را در مجلس ارائه می‌کرد، هدف از آن را تنظیم تحصیلات دینی اتباع تاجیک در خارج و جلوگیری از ورود اندیشه‌های تفرقه‌انگیز و مخالف مذهب اجدادی خواند (بی‌بی‌سی فارسی، ۲۵ می ۲۰۱۱).

در همین راستا، دولت تاجیکستان بازگرداندن طلاب علوم دینی از خارج از کشور را نیز در دستور کار خود دارد؛ اما بسیاری از جوانانی که از مراکز آموزش عالی دینی خارج از کشور به تاجیکستان بازگردانده می‌شوند، دچار بلاتکلیفی شده‌اند که این نیز با هدف ظاهری بازگرداندن طلاب علوم دینی به کشور، یعنی دور کردن آن‌ها از جذب شدن به جریان‌های افراط‌گرا مغایرت دارد. جوانان بلاتکلیف به طعمه‌های بالقوه جریان‌های افراط‌گرا تبدیل می‌شوند. از جمله، وقتی در نوامبر ۲۰۱۰ صد نفر از دانشجویان علوم دینی از دانشگاه الازهر مصر به تاجیکستان بازگردانده شدند، بسیاری از والدین آن‌ها در مورد سرنوشت فرزندانشان نگران بودند؛ زیرا عمر علی نظراف، رئیس دانشکده اسلامی

تاجیکستان، اعلام کرده بود نمی‌تواند هیچ‌کدام از آن‌ها را در دانشکده بپذیرد (بی‌بی‌سی فارسی، ۸ نوامبر ۲۰۱۰).

برکناری روحانیون از امامت جماعت مساجد

دولت تاجیکستان برای «قرار دادن تبلیغ اسلام در چارچوب قوانین نظام لائیک»، برنامه برکناری امامان جماعت و خطبای مساجدی را که تحت کنترل دولت نبوده‌اند در دستور کار داشته است. در ۱۰ ژانویه ۲۰۱۱ کمیته دولتی امور دینی اعلام کرد ۲۶ تن از امامان خطیب در مساجد شهر و نواحی این کشور از مقامشان برکنار شدند (بی‌بی‌سی فارسی، ۱۰ ژانویه ۲۰۱۱).

بازداشت، شکنجه و قتل فعالان دینی

اگرچه در سال‌های نخست پس از توافق صلح تاجیکستان، عفو عمومی و بسیاری از پرونده‌های پیگرد مخالفان اسلام‌گرا و غیراسلامگرا منتهی به اعلام شد؛ اما فضای تعقیب و حبس علیه فعالان اسلامی باقی ماند و به تدریج تشدید شد. طی این سال‌ها، دستگیری افراد به اتهام افراط‌گرایی همواره افزایش یافت. دستگیری افراد به اتهام افراط‌گرایی از ۳۷ مورد در سال ۲۰۰۹، به ۱۵۸ مورد در سال ۲۰۱۱ افزایش یافت (EurasiaNet, 11 March 2011). طی این سال‌ها دولت، عامل اغلب حوادث ضد امنیتی و مسلحانه را گروه‌های اسلام‌گرا معرفی کرده و در ضمن سرکوب آن‌ها، آسیب‌های زیادی نیز به مردم عادی و به خصوص دارندگان ظاهر مذهبی رسانده است. عذرخواهی شیرعلی خیرالله اف، وزیر دفاع تاجیکستان از مردم، در ملاقات با مقامات و فعالان بدخشان در شهر «خاروغ» در ۳۱ جولای ۲۰۱۲ جالب توجه بود که به خاطر کشته شدن مردم غیر نظامی در حوادث خاروغ اظهار تأسف کرد (خبرگزاری فارس، ۱۰ مرداد ۱۳۹۱).

در ایامی که عملیات نیروهای امنیتی تاجیکستان برای سرکوب مخالفان مسلح در شهر خاروغ استان بدخشان جریان داشت، سبزه علی محمد رضایف، مسئول حزب نهضت اسلامی در بدخشان نیز ترور شد (شبکه اینترنتی آفتاب، ۱۰ مرداد ۱۳۹۱). افراد دیگری نیز که در سال‌های بعد به عنوان نماینده حزب نهضت اسلامی تاجیکستان در بدخشان، مسئولیت پذیرفتند از آزار و اذیت در امان نماندند. درگیری‌های سال ۲۰۱۳ تاجیکستان همراه با سرکوب مخالفان اسلام‌گرا به قدری شدید شد که برخی ناظران آن را به عنوان دومین جنگ داخلی تاجیکستان مطرح کردند (وطن‌دوست، ۱۱ مرداد ۱۳۹۱). ایجاد درگیری و قتل مخالفان و ترور آن‌ها، شکنجه در بازداشتگاه و زندان و نبود دسترسی به وکیل مدافع، از دیگر شیوه‌های سرکوب علیه مخالفان و اسلام‌گرایان در تاجیکستان است. اعتراضات به افزایش شکنجه در تاجیکستان موجب شد که طی سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۴ میلادی خوان مندز، گزارشگر ویژه سازمان ملل در مورد شکنجه، برای بررسی موضوع شکنجه در زندان‌های تاجیکستان به این کشور سفر کند (Human Rights Watch, 2014).

در سپتامبر ۲۰۱۵ میلادی نیز در پی بروز اختلاف بر سر اخذ سوگند مجدد و تعهد نامه کتبی از نظامیانی که سابقه اسلام‌گرایی داشتند، نمونه دیگری از این نوع درگیری‌ها در تاجیکستان روی داد. یک هفته پس از اعلام انحلال حزب نهضت اسلامی تاجیکستان، رسانه‌های این کشور از وقوع دو حمله نظامی خبر داده و آن را با عبدالحلیم نظر زاده، معاون برکنار شده وزارت دفاع که از نیروهای نظامی پیشین حزب نهضت اسلامی و ملحق شده به ساختار نظامی دولت بر اساس توافق صلح ۲۷ ژوئن ۱۹۹۷ میلادی بود، خبر دادند. مصادف شدن این اتهامات دولت تاجیکستان به یک شخصیت اسلام‌گرای نظامی با وقایع پس از پیوستن گل‌مراد حلیم‌اف، فرمانده پلیس ویژه تاجیکستان به سازمان تروریستی داعش، شرایط مساعدی را برای تشدید سرکوب اسلام‌گرایان پدید آورد و با همین توجیه، واکنش‌های چندان جدی بین‌المللی به موج جدید سرکوب در تاجیکستان مشاهده نشد. حال آن‌که گل‌مراد حلیم‌اف هیچ‌گاه عضو حزب نهضت اسلامی تاجیکستان نبوده و پیشینه

عضویت در احزاب و گروه‌های شناخته شده تاجیکستان را نیز نداشته و بر عکس، وی از آموزش دیدگان در کارگاه‌های آموزشی «ضد تروریسم» آمریکا بوده است.

ممنوعیت نماز در ساعات کاری

عبدالرحیم خالق‌اف، رئیس کمیته امور دینی تاجیکستان، در چهارم آگوست ۲۰۱۳ گفت: «طبق قانون کار تاجیکستان، کارمندان شرکت‌ها و سازمان‌ها تنها می‌توانند در ساعات خارج از وقت اداری نماز بخوانند. کارمندان در زمان کار باید تنها کار کرده و نمازهای واجب را در اوقات فراغت و مکانی غیر از محل کار به جای آورند (پایگاه اطلاع‌رسانی و اسلام‌ماه، ۴ شهریور ۱۳۹۲). بر اساس همین مقررات، بعدها حضور کارمندان دولت تاجیکستان در نماز جمعه نیز ممنوع شد و کمیته دولتی امور دینی اعلام کرد: «به دلیل آن‌که که کارمندان در این زمان باید به خدمت اداری مشغول باشند حق حضور در نماز جمعه را ندارند» (پارسینه، ۲۲ مهر ۱۳۹۴). همچنین افراد زیر ۱۸ سال که به موجب قانون مکلفیت والدین از حضور در مساجد و مراکز دینی محروم هستند، در صورت شرکت در نماز جمعه، بازداشت می‌شوند (آزادگان، ۱۷ مه ۲۰۱۳).

تراشیدن اجباری ریش مردان در تاجیکستان

برای مقابله با مظاهر اسلامی و جلوگیری از گسترش سبک زندگی مذهبی شهروندان، محدودیت داشتن ریش انبوه نیز در دستور کار دولت است. در اقدامی بسیار عجیب، مسئولان پلیس ولایت ختلان تاجیکستان در ۱۹ ژانویه ۲۰۱۶ اعلام کردند طی سال ۲۰۱۵، ریش حدود ۱۳ هزار نفر از مردان را به منظور مقابله با نفوذ خارجی تراشیده‌اند. بهرام شریف‌زاده، رئیس پلیس ختلان گفت: «۱۲ هزار و ۸۱۸ مرد که دارای ریش‌های انبوه و نامرتب بودند، وضعشان مرتب شد» (Radio Liberty, 19 January 2016).

محدودیت‌ها علیه حجاب در تاجیکستان

برای جلوگیری از تربیت دینی در کشور، وزارت آموزش تاجیکستان در سال ۲۰۰۷، بخشنامه‌ای را اجرا کرد که حجاب را برای دختران و زنان در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی ممنوع کرد. سرپیچی‌کنندگان، از مراکز آموزشی اخراج و از تحصیل محروم می‌شدند. در دسامبر ۲۰۰۹، پارلمان تاجیکستان لایحه‌ای را مصوب کرد که ممنوعیت حجاب در مدارس و مراکز آموزشی را قانونی کرد. این محدودیت دائماً در حال تشدید است. بولتن خبری حزب نهضت اسلامی تاجیکستان در ماه مارس ۲۰۱۶ نوشت: «واردات پوشش‌های اسلامی به تاجیکستان ممنوع شده، تمام مغازه‌هایی که به فروش پوشش اسلامی مشغول بودند بسته شده و یا مجبور به فروش دیگر محصولات و کالا شده‌اند. همچنین زن‌های محجبه‌ای که مشغول تجارت هستند و یا حتی در کارخانه‌های خصوصی خدمت می‌کنند، مجبور می‌شوند بدون حجاب سر کار حاضر شوند در غیر این صورت علیه آن‌ها پرونده ساخته شده و از کار رانده می‌شوند» (بولتن خبری حزب نهضت اسلامی تاجیکستان، مارس ۲۰۱۶).

هراس دولت از محبوبیت نهضت اسلامی تاجیکستان

یکی از علل اسلام‌ستیزی دولت امامعلی رحمان، تأثیرات جنگ داخلی نیمه نخست دهه ۱۹۹۰ میلادی است. گرچه در سال ۱۹۹۷ توافق صلح امضا شد؛ اما بی‌اعتمادی باقی ماند. به گفته سید رسول موسوی، سفیر وقت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان، در همان دوره مذاکرات صلح میان نهضت اسلامی تاجیکستان و دولت این کشور از آوریل ۱۹۹۴ تا ژوئن ۱۹۹۷، برخی از فعالان نهضت اسلامی با تأکید بر این که صلح میان اسلام و کفر معنایی ندارد، با مذاکرات صلح مخالفت کرده بودند. سید رسول موسوی در این باره می‌گوید: «عده‌ای از این حزب منشعب شدند و تعدادی هم در آن زمان به هر دلیلی کشته شدند، زیرا مخالف صلح بودند. اکنون عده‌ای می‌گویند با این کاری که رحمان کرد (غیر

قانونی کردن فعالیت نهضت اسلامی تاجیکستان)، دیدید که مخالفان صلح حرف درستی می‌زدند که صلح میان اسلام و کفر معنایی ندارد، چرا به ما فشار وارد شد که با رحمان صلح کنیم؟

کماکان این پرسش مطرح است که چرا در زمانی که بخش‌های زیادی از تاجیکستان در اختیار مخالفان بود و دولت در شرایط ضعف بود، آیا فشار بر اپوزیسیون برای پذیرش صلح منطقی بود یا خیر؟» (مصاحبه نگارنده با سید رسول موسوی، ۱۰ بهمن ۱۳۹۴).

پس از توافق صلح ۱۹۹۷، حزب نهضت اسلامی تاجیکستان به عنوان یکی از شاخص‌ترین نماینده‌های جریان اسلام‌گرایی در این کشور از موقعیت خوبی در عرصه قدرت برخوردار شد و تا سال ۲۰۰۰ میلادی یکی از قدرتمندترین احزاب این کشور بود که بیشترین بخش از سهم ۳۰ درصدی تقسیم قدرت دولت با اتحادیه مخالفان تاجیک به این حزب تعلق گرفت. در واقع حزب نهضت اسلامی به یک نیروی پارلمانی تبدیل شده است که به شیوه‌های سیاسی و مسالمت‌آمیز برای حل مسائل سیاسی پایبند است و در خصوص زنان و جوانان، برنامه توسعه اجتماعی-اقتصادی دارد (Saodat Olimova & Muzaffar Olimov, 2001).

سید رسول موسوی در خصوص برخورد دولت تاجیکستان با گروهی از نیروهای نظامی و شهروندان خود که در گذشته عضو حزب نهضت اسلامی بوده‌اند و در سال ۲۰۱۵ سرکوب شدند، می‌گوید: «بر اساس موافقت‌نامه صلح، نیروهای مسلح حزب نهضت اسلامی در ساختارهای نظامی دولت ادغام شدند. یک عده از نیروهای مسلح حزب نهضت اسلامی نیز در وزارت دفاع با نام باتالیون^۱ به عنوان یک نیروی مشخص جذب ساختارهای نظامی دولتی شد. این نیروها در مراسم ویژه‌ای قسم نظامی یاد کردند و بر اساس آن نمی‌توانستند فعالیت حزبی داشته باشند. این نیروها به مرور رشد کردند و فرمانده آن‌ها حاج حلیم نظراف، به مقام معاونت وزارت دفاع تاجیکستان رسید. زمانی که مباحث ناشی

---

^۱ Battalion

از عدم ورود حزب نهضت اسلامی به مجلس تاجیکستان در انتخابات سال ۲۰۱۵ بالا گرفت، اتفاقاتی در ساختارهای نظامی نیز ایجاد شد و دولت از تمامی نظامیانی که در گذشته در حزب نهضت اسلامی فعالیت داشتند و در دوره صلح زندگی‌شان به طور کامل تغییر کرده بود و جذب ساختارهای نظامی دولت شده بودند، خواست تعهدنامه جدیدی علیه حزب نهضت اسلامی امضا کنند. برخی با امضای این تعهدنامه موافقت می‌کنند و برخی از آن‌ها نیز می‌گویند که ما هم یک فرد نظامی همانند مابقی نظامیان هستیم و کاری به حزب و سایر امور سیاسی نداریم، اما دولت تاجیکستان با افرادی که اعلام می‌کنند ما کاری به این مسائل سیاسی نداریم، برخورد سختی کرد و با عده‌ای از این افراد که فرمانده آن‌ها حاج حلیم نظراف بود، تسویه نظامی کرد و آن‌ها را به قتل رساند» (مصاحبه نگارنده با سید رسول موسوی، ۱۰ بهمن ۱۳۹۴).

در دوره تبلیغات انتخابات مجلس سال ۲۰۱۵، حزب نهضت اسلامی به عنوان عامل جنگ داخلی معرفی می‌شد و در نهایت نیز در ۲۹ سپتامبر ۲۰۱۵ فعالیت حزب نهضت اسلامی تاجیکستان ممنوع اعلام شد که در نتیجه آن، محی‌الدین کبیری و شماری از رهبران و فعالان این حزب مجبور به مهاجرت به خارج از کشور شدند و شمار زیادی از فعالان حزب نیز از سوی دولت دستگیر و زندانی شدند. چهار سال قبل از آن، بازار صابر، شاعر تاجیکستانی مقیم آمریکا، فعالیت حزب نهضت اسلامی تاجیکستان را با دارا بودن ۴۰ هزار نفر عضو رسمی، خطرناک قلمداد کرده و از دولت خواستار ممنوع شدن این حزب با انگ افراط‌گرایی شده بود.

محی‌الدین کبیری، رهبر حزب نهضت اسلامی تاجیکستان در مورد اتهام افراط‌گرایی و تمایل به داعش می‌گوید: «این یک دروغ بدون توجیه است. ظهور داعش به دو سال قبل در منطقه شام برمی‌گردد و حضور آن در آسیای مرکزی تقریباً شش ماه یا کمتر از آن است؛ اما اقدامات جمهوری تاجیکستان علیه دین و دین‌داری به سه سال گذشته بازمی‌گردد. از سه سال گذشته حکومت برنامه‌های ضد اسلامی خود را شروع کرد. این

موضوع، ربطی به فعالیت‌های داعش در خاورمیانه و حتی آسیای مرکزی ندارد» (بولتن خبری حزب نهضت اسلامی تاجیکستان، مارس ۲۰۱۶).

از نظر رهبر حزب نهضت اسلامی تاجیکستان، علت برخورد قهرآمیز دولت این کشور با جریان‌های اسلامی و به خصوص حزب نهضت اسلامی، ناتوانی دولت امامعلی رحمان در رقابت سیاسی سالم با این حزب است. محی‌الدین کبیری می‌گوید: «دولت در دو سه انتخابات سیاسی، مبارزه با نهضت را باخت. گرچه اعلام کرده، میزان محبوبیت نهضت ده درصد بوده است اما همه می‌دانستند که میزان آرای نهضت ۴۰ درصد است. آن‌ها در گفت‌وگوهای محرمانه خود این موضوع را به ما می‌گفتند اما چون نتوانستند از راه انتخابات، دموکراسی و مبارزه آشکار، نهضت اسلامی تاجیکستان را مغلوب کنند، به سراغ روش‌های غیر قانونی و فرصت‌طلبانه رفتند» (همان).

نقش وهابیت و حامیان خارجی آن در اسلام‌ستیزی در تاجیکستان

اسناد محرمانه عربستان سعودی که در ویکی‌لیکس منتشر شد، نشان می‌دهد که ریاض سعی در گسترش جریان وهابیت در تاجیکستان دارد. بر اساس یکی از این اسناد، مقامات و مبلغان مذهبی سعودی سعی در ترویج وهابیت در این کشور داشته‌اند. سفارت عربستان سعودی در دوشنبه، طی سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ اقدام به جذب مبلغان مذهبی در تاجیکستان کرد تا وهابیت را گسترش دهد (ozodagon, 25 июня, 2015). «هیأة الإغاثة الإسلامية العالمية»^۱ وابسته به «رابطة العالم الاسلامی» از جمله سازمان‌های سعودی برای ترویج وهابیت در پوشش کمک‌رسانی به تاجیکستان است. این سازمان تا سال ۲۰۱۲ در آسیای مرکزی، یک هزار و صد و هشتاد و دو مسجد احداث کرده که شماری از این مساجد در تاجیکستان ساخته شد. مؤسسه خیریه حرمین، وزارت امور اسلامی و اوقاف و تبلیغ و ارشاد عربستان سعودی، «رابطة العالم الاسلامی»، «الندوة العالمية للشباب

^۱. هیئت جهانی امداد رسانی اسلامی

الاسلامی»^۱، از جمله مؤسسات عربستان سعودی است که در آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان به تبلیغ وهابیت در پوشش کمک و برگزاری همایش و ساخت مساجد و ... مشغول‌اند (مطلبی، ۵ بهمن ۱۳۹۰). از جمله سازمان‌های جدیدی که در این زمینه در تاجیکستان مشغول شده است، مرکز امدادی ملک سلمان است که از دسامبر ۲۰۱۵ و ژانویه ۲۰۱۶ در پوشش کمک به زلزله‌زدگان تاجیکستان وارد عمل شد و این حرکت با نظارت عبدالله الربیعہ مشاور دیوان پادشاهی سعودی انجام شد (الاجباریه، ۹ ژانویه ۲۰۱۶).

زمینه‌سازی نهادهای امنیتی سعودی با پوشش فعالیت‌های امدادی و تبلیغی و همچنین فعالیت سایر دولت‌های عربی موجب شد که وقتی گروه تکفیری- تروریستی «داعش» در سوریه و عراق شکل گرفت، شمار زیادی از شهروندان وهابی کشورهای آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان به این گروه تروریستی پیوستند. حال آن‌که اگر دولت تاجیکستان به توافقنامه صلح عمل می‌کرد، جلوی گرایش به سمت گروه‌های افراطی نظیر داعش گرفته می‌شد. بر اساس اطلاعاتی که مرکز بین‌المللی مطالعه افراط‌گری و خشونت سیاسی (ICSR) در گزارش پیترو نیومن^۲، مدیر این مرکز در ۲۶ ژانویه ۲۰۱۵ منتشر کرد از میان سه هزار فردی که از جمهوری‌های شوروی به گروه‌های تروریستی در سوریه و عراق پیوسته بودند، ۱۹۰ تن تاجیکستانی بودند (Peter R. Neumann, 26 January 2015). علاوه بر عربستان سعودی، مراکز آموزش تکفیری- انتحاری پاکستان نیز در پرورش وهابی‌های تاجیکستان نقش مهمی داشته‌اند. بر اساس گزارش‌های کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد با شروع جنگ داخلی در تاجیکستان در سال ۱۹۹۲ که منجر به سرازیر شدن حدود ۵۰ هزار نفر از آوارگان تاجیکستانی به شمال افغانستان شد، بسیاری از خانواده‌های تاجیکستانی تصمیم گرفتند فرزندان خود را برای دور نگه داشتن از ناامنی در افغانستان و ادامه تحصیل، راهی پاکستان کنند. بسیاری از این پناهجویان تاجیکستانی

^۱. مجمع جهانی جوانان مسلمان

^۲ Peter Newman

در سنین کودکی یا نوجوانی در مدارس دینی پاکستان پذیرش شدند که عقاید تکفیری را ترویج می‌دادند (Unhcr, 1 October 2002). اما در آن زمان کمتر کسی به این مسئله می‌اندیشید که در مدارس پاکستان، کودکان و نوجوانان دیروز تاجیکستان و مردان جوان امروز این کشور چه اندیشه‌ای را فرامی‌گیرند؟

از دیگر منابع تقویت کننده وهابیت در تاجیکستان، دولت قطر بوده است. ساخت بزرگ‌ترین مسجد آسیای مرکزی در شهر دوشنبه و نام‌گذاری آن به نام مؤسس فرقه وهابیت، حکایت از نقش قطر در تقویت وهابی‌گری در تاجیکستان داشته است. شیخ حمد بن خلیفه آل ثانی، امیر قطر این مسجد را به نام «مسجد شیخ محمد بن عبدالوهاب»، مؤسس فرقه وهابیت نام‌گذاری و امام جماعت وهابی را برای امامت آن منصوب کرد (پارسینه، ۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۱).

از دیگر منابع تقویت وهابیت در تاجیکستان، جریان وهابی موجود در ازبکستان و دره فرغانه است؛ همچنین نقش دو مرکز آموزشی اسلامی بر جای مانده از زمان حاکمیت رژیم کمونیستی شوروی در تاشکند و بخارا در گرایش یافتن طلاب این مراکز به وهابیت موضوعی قابل بحث است. به نوعی می‌توان ضعف دانشگاه اسلامی تاشکند و مدرسه اسلامی «میر عرب» بخارا را در پاسخگویی به نیازهای علمی اهل سنت منطقه آسیای مرکزی، عامل سوق یافتن جوانان به سمت آموزه‌های وهابی دانست. در عین حال، مراکز آموزشی غیر رسمی دره فرغانه که منطقه‌ای میان ازبکستان و تاجیکستان و قرقیزستان هست، از عوامل گسترش وهابیت در آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان است. از جمله سازمان‌های مؤثر در نشر افراط‌گرایی وهابی در تاجیکستان، حزب التحریر ازبکستان است که ریشه تاریخی و تشکیلاتی آن به حزب التحریری می‌رسد که در سال ۱۹۵۲ میلادی توسط یک فلسطینی به نام تقی‌الدین نبهانی تأسیس شده و در انگلیس نیز فعالیت دارد. حزب التحریر از دهه ۱۹۷۰ میلادی شورای عالی خود را در لندن و بیرمنگام^۱ و برادفورد^۲

---

^۱ Birmingham

^۲ Bradford

و شفیلد^۱ مستقر کرد که دارای جمعیت مسلمان قابل توجهی بودند. همواره جزوات این حزب از انگلیس به ازبکستان و سایر مناطق آسیای مرکزی ارسال شده است (ایلماز، ۱۳۹۴، صص ۷۶-۴۱).

نقش روسیه در اسلام‌ستیزی دولت تاجیکستان

روسیه از دیرباز، در دوره تزاریسم و کمونیسم اسلام را عاملی در مقابل نفوذ خود در آسیای مرکزی تلقی کرده است. در دوره پساکمونیسم نیز روسیه با حمایت کامل و نظامی از دولت تاجیکستان در مقابل جریان‌های مخالف دولت، عملاً در مقابل جریان اسلام‌گرایی قرار گرفت. در این خصوص، اعظم خجسته، کارشناس تاجیک می‌گوید: «نقش روسیه و توجه جامعه تاجیک به این کشور و عملکرد وی، بعد از آن‌که سرزمین تاجیکستان به میدان جنگ و خونریزی بین عقیده‌ها تبدیل شد، افزایش یافت. در پاییز سال ۱۹۹۲ میلادی طرفداران دولت کمونیستی تاجیکستان علیه مخالفان که آن زمان نیروهای دموکراسی، ملی و مذهبی را شامل می‌شدند، جنگ را شروع کردند. در این امر که از آن به عنوان «جنگ تحمیلی» یاد می‌شود، دست بیگانگان محسوس بود. دولت‌های فرصت‌طلب وارد عمل شدند و با پشتیبانی از طرف مورد نظر خود، طرح‌های توسعه‌طلبانه خود را به اجرا گذاشتند. مسکو که در آغاز با هر دو طرف رقیب تاجیک ارتباط داشت، پنهان و آشکار از نیروهای کمونیست مآب حمایت می‌کرد» (مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، ۲۰ دی ۱۳۹۰).

در سال‌های جنگ داخلی، عملاً روسیه و جریان‌های اسلامی اصیل تاجیکستان به علت حمایت نظامی روسیه از دولت این کشور، رویاروی هم قرار داشتند. در دوره بعد از پایان جنگ داخلی و پس از برقراری صلح در این کشور، رهبران حزب نهضت اسلامی تاجیکستان خواهان روابطی عادی با روسیه بوده‌اند (خبرگزاری فارس، ۷ اسفند ۱۳۹۱).

^۱ Sheffield

اما حضور نظامی روسیه در تاجیکستان، به مقابله نظامی با جریان‌های اسلامی تاجیکستان نیز می‌انجامد. پایگاه ۲۰۱ نظامی روسیه در تاجیکستان، بزرگ‌ترین لشکر موتوری نیروهای مسلح روسیه در خارج از کشور است. واحدهای پایگاه روسیه مطابق با موافقت‌نامه دوجانبه بین‌الدول در سه شهر تاجیکستان - دوشنبه، کورگان تپه و کولاب، مستقر هستند (اسپوتنیک، ۵ اکتبر ۲۰۱۵).

دیدگاه روس‌ها به تاجیکستان به گونه‌ای است که اعمال فشار دولت سکولار تاجیکستان بر جریان‌های اسلامی را تحت پوشش مقابله با افراط‌گرایی تأیید می‌کند. دمیتری پاپوف، کارشناس انستیتوی تحقیقات استراتژیک روسیه، می‌گوید: «سرباز روس بیش از ۱۵۰ سال است که از این سرزمین دفاع می‌کند. بارها در تاریخ اتفاق افتاده است که سرباز روس اهالی بومی را از خطر ژنوساید^۱ قبایل افغان نجات دادند. به نظر من، تاجیکستان بخشی از فضای مشترک تاریخی ماست که روسیه در ازای آن مسئول است. تاجیکستان یکی از نزدیک‌ترین شرکای ماست. این کشور قبل از دیگر کشورها با خطرات امنیتی مواجه می‌شود که روسیه را نیز تهدید می‌کنند. رها کردن دوشنبه در مقابل این خطرات نه تنها از نظر تاریخی بی‌عدالتی محسوب می‌شود بلکه نادرست خواهد بود. از سوی دیگر با استقرار پایگاه روسی در آنجا، روسیه امنیت خود را نیز تأمین می‌کند» (همان).

برخی قرائن رسانه‌ای نیز حاکی از دخالت روسیه در سرکوب‌های نظامی تاجیکستان است. از جمله، پس از آن‌که عبدالحلیم نظرزاده، یکی از فرماندهان پیشین حزب نهضت اسلامی و معاون اول سابق وزارت دفاع تاجیکستان که در سپتامبر ۲۰۱۵ به علت خودداری از امضای سوگندنامه پیشنهادی دولت علیه حزب نهضت اسلامی به قتل رسید، «یوری اوشاکوف» دستیار رئیس‌جمهور روسیه در این‌باره اعلام کرد که وی این موضوع را با همتای تاجیکی خود بررسی کرد. نماینده کرملین سخنان همتای تاجیکی خود را در مورد

---

^۱ Geneva Side

واقعه کشتار عبدالحلیم نظرزاده و افراد تحت فرماندهی‌اش در دره رامیت این‌طور نقل کرد: «تأکید می‌کنم که در آنجا همه چیز آرام است و در دوشنبه هیچ علامتی از این‌که چیز خاصی می‌گذرد مشاهده نمی‌شود» (اسپوتنیک، ۱۴ اکتبر ۲۰۱۵). همچنین از ظرفیت پیمان امنیت دسته‌جمعی دولت‌های مشترک‌المنافع و حتی از نیروهای نظامی صلح‌بان این پیمان در تاجیکستان در پیشبرد سیاست‌های دولت سکولار استفاده می‌شود.

نقش آمریکا در هدایت دولت تاجیکستان به سیاست اسلام‌ستیزی

تأثیرپذیری تاجیکستان از سیاست‌های آمریکا در قبال اسلام و جریان‌های اسلامی اصیل و جریان‌های تروریستی که تحت پوشش اسلام فعالیت می‌کنند، مشهود است. در واقع، حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ نقطه عطفی در تاریخ حضور آمریکا در آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان بود. این حادثه مشکوک موجب شد تا آمریکا به بهانه مبارزه با تروریسم که مرکز آن افغانستان تعریف شده بود، نیروهای بسیاری به منطقه آسیای مرکزی اعزام کند. به خصوص، فعالیت‌های آمریکا در تاجیکستان شامل طیف گسترده‌ای از اقدامات می‌شد که بعدها تأثیرات آن در سوق دادن دولت تاجیکستان به مخالفت با اسلام سیاسی مشاهده شد. در میان اقدامات آمریکا در تاجیکستان که از کمک‌های انسان‌دوستانه تا بازسازی فرودگاه دوشنبه را شامل می‌شد، برنامه‌هایی نظیر برگزاری دوره‌های فراگیری سبک زندگی آمریکایی، کمک به رسانه‌های تاجیک و انجام طرح‌های مشترک رسانه‌ای و کمک نظامی به مبلغ یک میلیون و ۳۴۵ هزار دلار نیز به چشم می‌خورد (پسندیده، ۸ دی ۱۳۸۹). این تبادلات آمریکا با تاجیکستان، به طور مستقیم و غیرمستقیم در سوق دادن دولت تاجیکستان به احساس بیگانگی با اسلام‌گرایان نقش داشت. «از زمان وقوع حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، شواهد حاکی از آن است که مقامات تاجیک کوشیده‌اند از اقدامات گسترده ضد تروریستی تحت رهبری آمریکا در افغانستان بهره‌گیرند و به این بهانه، اسلام سیاسی را در تاجیکستان سرکوب کنند. امامعلی رحمان، رئیس‌جمهور، در

سخنانی به مناسبت یازدهمین سالگرد استقلال تاجیکستان اعلام کرد: جنگ علیه تروریسم و افراط‌گرایی مذهبی یکی از اولویت‌های مهم در تاجیکستان است» (کاراجیانس، ۲ شهریور ۱۳۹۳).

پیوستن گل‌مراد حلیم‌اف، رئیس سرویس ضد تروریسم و فرمانده نیروهای ویژه وزارت کشور تاجیکستان به داعش در سال ۲۰۱۵ - که دوره‌های آموزشی متعددی را در آمریکا دیده بود - لایه‌هایی از نقش آمریکا در فضا سازی برای سرکوب اسلام‌گرایان را نشان داد. حال آن‌که حلیم‌اف قبلاً فرماندهی نیروهای ویژه در عملیات علیه نهضت اسلامی تاجیکستان را به عهده داشت، با پیوستن وی به داعش رسانه‌های دولتی تاجیکستان طوری القا می‌نمودند که گویا وی وابسته به نهضت اسلامی است. پوجا جونجونوالا^۱ سخنگوی وزارت امور خارجه آمریکا، تأیید کرد؛ گل‌مراد حلیم‌اف، رئیس سرویس ضد تروریسم و فرمانده نیروهای ویژه وزارت داخله تاجیکستان، قبل از پیوستن به داعش، بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۴ در پنج دوره آموزشی مبارزه با تروریسم در ایالت لوئیزیانا حضور داشته است (Radio Liberty, March 08, 2016). همچنین مایکل برین افسر سابق سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سیا) و از کارکنان پروژه ترومن^۲ در واشنگتن گفت: «با توجه به آموزش‌های حساسی که گل‌مراد حلیم‌اف در آمریکا گذرانده، توانایی‌های وی خطرناک است. او آموزش دیده است که چگونه با عملیات ضد تروریسم مقابله کند. او می‌داند که محافظان اهداف مهم و محافظان سفارتخانه‌ها چه فکری در سر دارند» (SIA-Plus, 31 May 2015).

«گل‌مراد حلیم‌اف مسلط به زبان‌های روسی و انگلیسی بوده و در زمان جنگ داخلی به عضویت گارد ریاست جمهوری تاجیکستان درآمده و پس از تحصیل در آکادمی عالی وزارت داخله برای گذراندن دوره‌های آموزشی بارها به آمریکا اعزام و از سوی سازمان اطلاعات سیا جذب شده است. گل‌مراد حلیم‌اف با استفاده از لابی سفارت آمریکا و در

---

^۱ Pooja Jhunjhunwala

^۲ Truman Project

ازای پرداخت رشوه‌های کلان به چند تاجر آمریکایی توانست به ریاست سرویس اطلاعات ضد تروریسم منصوب گردد» (شبکه اطلاع‌رسانی افغانستان، ۵ مرداد ۱۳۹۴).

تأثیر پدیده داعش بر تشدید اسلام‌ستیزی در تاجیکستان

امامعلی رحمان، رئیس‌جمهوری تاجیکستان در یکی از سخنرانی‌های خود در دسامبر ۲۰۱۵، لفظ «طاعون قرن و تهدید» را برای داعش به کار برد. اما بعدها مشخص شد که دولت دوشنبه با پوشش مقابله با داعش، سعی در حذف جریان‌های اسلامی میانه‌رو رقیب نظیر نهضت اسلامی را دارد. پس از آن‌که سازمان‌های امنیتی روسیه به این نتیجه رسیدند که سازمان تروریستی داعش با نیروگیری در افغانستان و نفوذ در این کشور، از طریق افغانستان به تاجیکستان نفوذ می‌کند، مسکو اعلام کرد برای تأمین امنیت مرزی، ۸۹۰ میلیون دلار برای خرید سلاح به تاجیکستان کمک می‌کند. احمد ابراهیم، ویراستار روزنامه پیک، چاپ شهر کولاب تاجیکستان، می‌گوید: «در افغانستان افرادی از تاجیکستان و ازبکستان تحت آموزش گروه‌های داعشی هستند تا بتوانند در کشورهای خودشان مردم را به عضویت در داعش دعوت کنند» (رحما، ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۴).

یکی از عوامل مهم توفیق نسبی داعش در جذب نیرو در تاجیکستان، فقر و سیاست سرکوبگرانه دولت تاجیکستان علیه اسلام و گروه‌های اسلامی میانه‌رو است. با آن‌که فقر و سیاست‌های سرکوبگرانه دولت تاجیکستان علیه اسلام‌گرایان از عوامل مهم پیوستن تاجیکستانی‌ها به داعش شمرده می‌شود؛ اما شواهدی نیز وجود دارد که فعالیت‌های تبلیغی وهابیت و عربستان سعودی و قطر در تاجیکستان، نقش مهمی در عضوگیری برای داعش در این کشور داشته است. در فضا سازی هوشمندانه‌ای که برای شکل‌گیری و رشد عناصر وهابی و داعشی در تاجیکستان شکل گرفته است، حتی افرادی که به طبقه فقیر مردم این کشور تعلق ندارند یا به خاطر تفکرات اسلامی‌شان تحت سرکوب و فشار دولتی نیز قرار نگرفته بودند به عضویت داعش درآمدند. از آن جمله، گل‌مراد حلیم‌اف، فرمانده سابق

پلیس ویژه تاجیکستان است که در بیست و هفتم ماه می سال ۲۰۱۵ میلادی پس از یک ماه ناپدید شدنش با انتشار ویدئویی در اینترنت از پیوستنش به داعش خبر داد (تارنمای گروه خبری ایران- روسیه، ۱۷ دی ۱۳۹۴). نحوه پیوستن افرادی همچون گلمراد حلیم‌اف به داعش همواره به عنوان معمایی سر به مهر باقی مانده است. همچنین برخی گزارش‌ها حاکی است، ریاض به منظور عضوگیری برای داعش، اتباع آسیای میانه به خصوص اتباع کشورهای ازبکستان، ترکمنستان و تاجیکستان را در قالب تورهای مسافرتی به عربستان سعودی دعوت می‌نماید (تارنمای فردا، ۱۰ اردیبهشت ۱۳۹۴). وزارت کشور تاجیکستان شمار کسانی را که از این کشور به داعش پیوسته‌اند، حدود ۲۰۰ نفر برآورد کرده است. کمیته امنیت دولتی این کشور این تعداد را ۳۰۰ نفر می‌داند؛ اما طبق گزارش رسانه‌های محلی تاجیکستان، شمار آن‌ها به ۲۰۰۰ نفر می‌رسند (دویچه‌وله فارسی، ۲۰ مارس ۲۰۱۵).

تبعات اسلام‌ستیزی در تاجیکستان

- تبعات منفی اسلام‌ستیزی بر اوضاع داخلی و سیاست خارجی تاجیکستان مشهود است:
- محدود شدن زمینه برای رشد اسلام اصیل در تاجیکستان، به طور ناخواسته زمینه را برای رشد وهابیت در سال‌های اولیه این دوره و رشد پدیده داعش در سال‌های اخیر فراهم کرده است.
  - روند سیاسی «دولت- ملت‌سازی» با انعقاد توافق تاریخی ۲۷ ژوئن ۱۹۹۷ آغاز شد و حتی این روز به عنوان «روز وحدت ملی» تاجیکستان نام‌گذاری شد، بر اثر اسلام‌ستیزی دولت به شدت لطمه دیده است.
  - اسلام‌ستیزی دولت تاجیکستان مناسبات با ایران را به عنوان حامی تاجیکستان تخریب می‌کند.

پیشنهادهایی برای مهار اسلام‌ستیزی در تاجیکستان

- بازخوانی تأثیرات مثبت توافق‌نامه صلح تاجیکستان و تأثیرات مثبتی که در جلوگیری از خون‌ریزی و شروع بازسازی اقتصادی داشت. بازخوانی و بازنمایی فعالیت‌ها و مبارزات سید عبدالله نوری از دوره مبارزاتش با کمونیسم تا نقش ارزنده‌اش در صلح و وحدت تاجیکستان بسیار مهم است.
- بازخوانی کارنامه نهضت اسلامی و تبیین تضاد نگرش‌های میانه‌رو نهضت؛ رویکرد افراطی داعش و گروه‌های تکفیری.
- روشنگری در خصوص تأثیرات منفی جریان‌های افراطی و وهابی که آشکارا موجب رشد اسلام‌ستیزی در تاجیکستان شده‌اند و نیز روشنگری در خصوص عوامل خارجی حمایت‌کننده از این جریانات نظیر عربستان سعودی و قطر و عوامل پشت پرده نظیر آمریکا و انگلیس.
- بازخوانی پدیده اسلام‌هراسی اروپا و غرب به عنوان عامل اصلی اسلام‌ستیزی معاصر.
- توسعه رسانه‌های اینترنتی تاجیک‌زبان که نگرش جریان اسلام اصیل را به خوبی بازتاب دهد و علاوه بر روشنگری در داخل تاجیکستان، جهان خارج را نیز از مسائل این کشور باخبر سازد.
- انعکاس پوشش‌های رسانه‌ای که برای ایجاد همبستگی بیشتر بین مسلمانان جهان به راه انداخته می‌شوند.
- تقویت مناسبات فرهنگی و دینی تهران-دوشنبه و حمایت از موارث مشترک.

منابع

- آرزوی. حمید. (۱۲ مرداد ۹۰). "کولاب تاجیکستان جایی که کمونیست‌ها می‌شتابند". قابل دسترسی در:
- <http://mirahimi.blogfa.com/post-718.aspx>
- آزادگان. (۱۷ می ۲۰۱۳). "بازداشت جوانان و نوجوانان بعد نماز جمعه". قابل دسترسی در:
- <http://farsi-news.org/index.php?newsid=240>
- الاخباریه. (۹ ژانویه ۲۰۱۶). "سومین سری از کمک‌های مرکز امدادی ملک سلمان در تاجیکستان". قابل دسترسی در:
- <http://alekhbariya.net/fa/node/2717>
- اسپوتنیک. (۱۴ اکتبر ۲۰۱۵). "نظامیان روسیه ممکن است به مرز افغانستان و تاجیکستان بازگردند". قابل دسترسی در:
- <http://ir.sputniknews.com/opinion/20150914/684975.html>
- اسپوتنیک. (۵ اکتبر ۲۰۱۵). "رها کردن دوشنبه در مقابل خطرات بی‌عدالتی است". قابل دسترسی در:
- <http://ir.sputniknews.com/world/20151005/770403.html>
- ایلماز. احسان. (۱۳۹۴). "عملکرد متفاوت حزب التحریر: موفقیت در بریتانیا و ازبکستان و بن‌بست در مصر و ترکیه". مجموعه مقالات "افراط‌گرایی در آسیای مرکزی". تهران: مرکز مطالعات فرهنگی بین‌المللی. صص: ۴۱ تا ۷۶.
- بولتن خبری حزب نهضت اسلامی تاجیکستان. (مارس ۲۰۱۶). شماره ۳. "رهبر نهضت اسلامی امیدواریم: تاجیکستان همکاری ایران و روسیه شامل تاجیکستان هم بشود".
- بی‌بی‌سی فارسی. (۲۵ می ۲۰۱۱). "محدودیت در تحصیلات دینی تاجیکان در مدارس خارجی". قابل دسترسی در:
- <http://www.bbc.com/persian/world/2011/05/110525>
- بی‌بی‌سی فارسی. (۸ نوامبر ۲۰۱۰). "بازگشت گروهی تعدادی از دانشجویان مسلمان تاجیک از مصر". قابل دسترسی در:
- <http://www.bbc.com/persian/world/2010/11/101108>
- بی‌بی‌سی فارسی. (۱۰ ژانویه ۲۰۱۱). "برکناری امامان خطیب و تهیه موعظه‌های تأیید شده در مساجد تاجیکستان". قابل دسترسی در:

<http://www.bbc.com/persian/world/2011/01/110110>

- پارسینه. (۲۲ مهر ۱۳۹۴). "ممنوعیت حضور کارمندان دولت تاجیکستان در نمازهای جمعه".

قابل دسترسی در:

<http://www.parsine.com/fa/news/257950>

- پارسینه. (۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۱). "مسجد «محمد بن عبدالوهاب» و دیپلماسی سلفی قطر"،

قابل دسترسی در:

<http://www.parsine.com/fa/news/61507>

- پایگاه اطلاع‌رسانی واسلاما. (۴ شهریور ۱۳۹۲)، "تاجیکستان: مخالفت با ادای نماز در ساعت

کاری"، قابل دسترسی در: <http://vaislamah.com/1297.html>

- تاجیکی نیوز. (۳ اسفند ۱۳۹۱). "بررسی تحولات شعر تاجیکستان/شاعران کمونیست". قابل

دسترسی در:

<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=12611>

- تاجیکی نیوز. (۲۱ مرداد ۱۳۹۱). "سید عبدالله نوری". قابل دسترسی در:

<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=11943>

- خبرگزاری فارس. (۱۰ مرداد ۱۳۹۱). "عذرخواهی وزیر دفاع تاجیکستان از مردم". قابل

دسترسی در:

<http://www.farsnews.com/printable.php?nn=13910510000704>

- خبرگزاری فارس. (۷ اسفند ۱۳۹۱). "حزب نهضت اسلامی تاجیکستان خواستار توسعه بیشتر

روابط با روسیه شد". قابل دسترسی در:

<http://khabarfarsi.com/ext/4615804>

- دانشنامه جهان اسلام. جلد ۱. تهران: بنیاد دایره المعارف اسلامی، (۱۳۹۴). قابل دسترسی در:

<http://rch.ac.ir/article/Details/5629#>

- دریانورد. وحیده. (۲۸ مرداد ۱۳۹۳). "نظام حقوقی جمهوری تاجیکستان"، "ایراس". قابل

دسترسی در:

<http://www.iras.ir/fa/doc/note/442>

- دویچه‌وله فارسی. (مارس ۲۰۱۵). "داعش و تندروی در آسیای مرکزی". قابل دسترسی در:

<http://www.dw.com/fa-af/18329357>

- دویچه‌وله. (۴ آگوست ۲۰۱۱). "حضور کودکان تاجیکستان در عبادتگاه‌ها ممنوع شد". قابل

دسترسی در:

<http://www.dw.com/fa-af/ / 15295211-1>

- رحما. (۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۴). "نقشه داعش برای تاجیکستان در موسکو". قابل دسترسی در:

<http://www.rohama.org/fa/news/28440>

- تارنمای گروه خبری ایران- روسیه. (۱۷ دی ۱۳۹۴). "گلمراد حلیم اف هیچ کس را بی نصیب

نگذاشت"، قابل دسترسی در:

<http://www.iranrussia.com/En/1920-10-10/19806.html>

- پسندیده. سمیه. (۸ دی ۱۳۸۹). "مرکز بین المللی مطالعات صلح"، "آمریکا و روسیه بازیگران

بین الملل در تاجیکستان و دیپلماسی عمومی ایران در قبال این کشور". قابل دسترسی

در: <http://peace-ipsc.org/fa>:

- شبکه اطلاع رسانی افغانستان. (۵ مرداد ۱۳۹۴). "نقش سیا در هدایت داعش به سمت تاجیکستان

و ازبکستان". قابل دسترسی در:

<http://afghanpaper.com/nbody.php?id=99738>

- شبکه اینترنتی آفتاب. (۱۰ مرداد ۱۳۹۱). "ناآرامی در تاجیکستان زمینه سوء استفاده کشورهای

خارجی را فراهم خواهد کرد". قابل دسترسی در:

http://www.aftabir.com/news/view/2012/jul/31/c1_1343728527.php

- کاراجیانس. امانوئل. (۱۳۹۱). "اسلام سیاسی در آسیای مرکزی، پس از شوروی". قابل

دسترسی در:

<http://www.alwahabiyah.com/fa/Article/View/21004>

- کاراجیانس. امانوئل. (۲ شهریور ۱۳۹۳). تارنمای نقد وهابیت، اسلام سیاسی در آسیای مرکزی.

پس از شوروی. قابل دسترسی در:

<http://www.alwahabiyah.com/fa/Article/View/21004>

- مصاحبه نگارنده با سید رسول موسوی، (۱۰ بهمن ۱۳۹۴). "علل اسلام ستیزی دولت امامعلی

رحمان".

- مطلبی. سید ابوالحسن. (۳ شهریور، ۱۳۹۰). تارنمای نقد وهابیت "عربستان در عرصه تبلیغات

". قابل دسترسی در:

<http://alwahabiyah.com/fa/Article/View/880>

- میرمحمدی. سید رضا. (۷ بهمن ۱۳۹۳). "پیشینه، ابعاد و پیامدهای حضور عربستان سعودی

در آسیای مرکزی و قفقاز". قابل دسترسی در:

<http://www.iras.ir/fa/doc/note/597>

- وطن دوست. ماشاالله. (۱۱ مرداد ۱۳۹۱). " آیا تاجیکستان به سوی یک جنگ داخلی دیگر پیش می‌رود؟". قابل دسترسی در:

<http://asiabaan.blogfa.com/post-133.aspx>

- یونس اوا. گالینا. خبرگزاری آزادگان . (۲۸ ژوئن ۲۰۱۳). "حجاب: لباس اسلامی، یا خودنمایی؟". قابل دسترسی در:

<http://farsi-news.org/index.php?newsid=650>

- ASIA-Plus. (31 May 2015). "**Tajik ISIL recruit was trained by State Department in counterterrorism tactics**". Available at:<http://www.news.tj/en/news/tajik-isil-recruit-was-trained-state-department-counterterrorism-tactics>
- Bashiri. Iraj. (1996), angelfire. "**Islam and Communism: Tajikistan in Transition**". Available at: <http://www.angelfire.com/rnb/bashiri/Tajtransition/Transition.html>
- EurasiaNet. (11March, 2011). "**Tajikistan: Dushanbe Officials Seek to Assume Some Parenting Responsibilities**". Available at:<http://www.eurasianet.org/node/63052>
- Human Rights Watch.(2014), "**World Report 2014: Tajikistan**". Available at: <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/tajikistan>
- Jonson. Lena .(2006), **Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam**, London: I.B.Tauris & Co Ltd. Available at: <http://www.ibtauris.com/Books/Humanities/History/Regional/>
- Mission Network News. (11 July, 2007). "**Tajikistan considers restrictive religion law**". Available at: <https://www.mnnonline.org/news/tajikistan-considers-restrictive-religion-law/>
- Ozodagon. (25 июн,2015). "**WikiLeaks аз 12 руҳонии "зархарид"-и тоҷик иттилоъ дод**". Available at: <http://www.ozodagon.com/22247-wikileaks-az-12-ruonii-zarharid-i-toik-ittilo-dod.html>
- Peter R. Neumann. (26 January, 2015), icsr. "**Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the**

- 1980s**". Available at: <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>
- Radio Liberty. (8 March, 2016). "**U.S. Confirms Training Tajik Ex-Police Commander Who Joined IS**". Available at: <http://www.rferl.org/content/tajikistan-is/27045624.html>
  - Radio Liberty. (19 January, 2016). "**The Beard-Busters And Scarf-Snatchers Of Khatlon**". Available at: <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-tajikistan-khatlon-police-beards-hijabs/27497194.html>
  - Olimova. Saodat & Olimov. Muzaffar. (2001). "**The Islamic Renaissance Party**". "c-r.org"(Conciliation Resources). Available at: http://www.cr.org/downloads/accord%2010_6The%20Islamic%20Renaissance%20Party_2001_ENG.pdf
  - Unhcr. (1 October 2002). "**Long-time Tajik refugees return home from Pakistan**". Available at: <http://www.unhcr.org/3d99d4654.html>